

فهرست

سخن مؤسسه	۱۵
مقدمه	۱۷
پیشگفتار	۱۹

بخش اول: تشکیل خانواده/ ۲۳

تعریف خانواده	۲۳
ویژگی های خانواده	۲۵
گفتار اول: آثار و برکات ازدواج	۲۵
۱. تأمین نیازهای جنسی و عاطفی از طریق مشروع و سالم	۲۶
۲. صیانت و ارتقای شخصیت اخلاقی	۲۷
۳. رشد و تعالی روحیه اجتماعی	۲۸
۴. سامان‌دهی نظام اقتصادی فرد و تقویت عقل معیشتی وی	۳۰
۵. ارزشمندی بیشتر عبادت و ارتقاء ساحت عبادی	۳۲
۶. سلامت جامعه از مفسد	۳۳

۷. تداوم نسل سالم و بقای رشد جمعیت ۳۹
- گفتار دوم: مسئولیت ترویج ازدواج ۴۳
- الف) آیات در باب لزوم مسئولیت‌پذیری آحاد جامعه ۴۷
- ب) روایات در باب لزوم مسئولیت‌پذیری آحاد جامعه ۵۱
- ج) مصادیقی از کمک به امر ازدواج ۵۵
- د) اعانه بر ازدواج از سوی خانواده ۷۰
- گفتار سوم: آسیب‌های فراروی زندگی مشترک ۹۸
۱. پایه‌ریزی ازدواج بر اساس معیارهای نادرست غیراسلامی و غربی ۹۹
۲. ازدواج‌های دیر هنگام ۹۹
۳. تشریفات و تجملات زائد در تشکیل خانواده ۱۰۰
۴. گریز از مسئولیت‌پذیری خانوادگی ۱۰۰
- گفتار چهارم: معیارهای انتخاب همسر ۱۰۱
- الف) عقل و معرفت همسر آینده ۱۰۲
- ب) دین‌داری، تقوا و پابندی به ارزش‌های دینی ۱۰۳
- ج) اخلاق و رفتار نیکو و مناسب ۱۰۹
- د) اصالت خانوادگی ۱۱۲
- ه) زیبایی و شادابی ۱۱۷
- نکته پایانی: لزوم اجتناب از انتخاب همسر بر اساس ارزش‌های مادی ۱۲۰

بخش دوم: اصول و ضوابط اسلامی در روابط خانوادگی / ۱۲۳	
الف) اصول و ضوابط عام اجتماعی و مورد تأکید در روابط زوجین ۱۲۳	
ب) اصول مختص در روابط همسران ۱۲۴	
ج) اصول نیکو و پسندیده عام ۱۲۴	
اصل اول: داشتن نگاه آرمانی و الهی خانواده به زندگی ۱۲۴	
کارکردهای خانواده در اسلام ۱۲۶	
خانواده در قرآن ۱۳۹	
سطوح خانواده از نگاه اسلام ۱۴۵	
اصل دوم: ضرورت درک متقابل اعضای خانواده از یکدیگر ۱۴۷	
زمان تشخیص روحیات همسر ۱۴۹	
راه‌های به دست آوردن روحیات طرف مقابل: ۱۵۰	
اصل سوم: لزوم قرار دادن خود به جای دیگری ۱۵۳	
دلالت مثبت و منفی این قاعده ۱۵۷	
قاعده طلایی در قرآن ۱۵۹	
قاعده طلایی در روایات اسلامی ۱۶۰	
قاعده طلایی در دیگر ادیان ۱۶۳	
نتیجه قاعده طلایی ۱۶۴	
اصل چهارم: ضرورت مدیریت انتظارات از یکدیگر ۱۶۷	
دلایل توقعات بی جا از دیگران ۱۶۹	
رابطه معکوس بین توقع و تحمل ۱۷۲	

۱۷۳	مواردی که نباید از کسی توقع داشته باشیم
۱۷۷	شرایط توقع و انتظارات صحیح
۱۸۰	اصل پنجم: صبر و بردباری
۱۸۲	مقدمات
۱۸۶	اقسام صبر از دیدگاه روایات
۱۹۰	آثار صبر در آیات و روایات
۱۹۵	برکات بی شمار صبر در خانواده
۱۹۹	راه‌های کسب روحیه صبر و بردباری
۲۰۴	نکته‌ای ظریف
۲۰۵	دلایل بی صبری ما
۲۰۸	نتیجه بحث صبر
۲۰۹	اصل ششم: مجالست و هم‌نشینی و انس خانوادگی
۲۱۱	آثار هم‌نشینی و مؤانست با خانواده در روایات
۲۱۶	اصل هفتم: حاکم شدن روح همکاری و همیاری در فضای خانوادگی
۲۱۷	اهمیت همیاری و تعاون
۲۲۱	خانواده مسئولیت‌گریز و خانواده مسئولیت‌پذیر
۲۲۵	دلایل عدم مسئولیت‌پذیری افراد خانواده
۲۲۸	اصل هشتم: مشاوره و همفکری
۲۳۳	قلمروهای مهم مشاوره
۲۳۸	آثار مشاوره
۲۴۷	شرایط مشاور در منابع روایی

۲۶۶.....	با چه کسانی نباید مشورت کرد:
۲۷۴.....	اصل نهم: محبت و مهرورزی و ابراز آن
۲۷۸.....	سه مفهوم کلیدی در آیه شریفه
۲۸۲.....	اهمیت محبت و مهرورزی در آینه روایات
۲۸۶.....	اصل مهرورزی ریشه و پایه اصول پیشین
۲۸۶.....	مراتب ابراز محبت
۳۰۳.....	آثار محبت و ابراز آن
۳۰۵.....	موانع محبت و ابراز محبت در میان خانواده
۳۱۱.....	اصل دهم: لزوم احترام به شخصیت یکدیگر
۳۱۱.....	نکاتی در باب اصل احترام
۳۲۲.....	ادله عام اصل دهم
۳۲۴.....	روایات خاص
۳۲۶.....	تأثیر نادیده گرفتن اصل احترام متقابل در نهاد خانواده
۳۲۷.....	اصل یازدهم: محافظت اخلاقی و معنوی
۳۲۸.....	سطوح و لایه‌های صیانت و محافظت
۳۳۱.....	دلایل عام اصل صیانت
۳۳۳.....	ادله و شواهد اصل صیانت در سطح اول (خانواده بزرگ)
۳۵۲.....	احتمالات در مورد صیانت
۳۵۵.....	اصل دوازدهم: مهار خشم و کنترل غضب
۳۵۵.....	۱. مودت و رحمت اساس و شالوده تمام اصول پیشین
۳۵۶.....	۲. استحکام و استواری خانواده درگرو دو عامل

- ۳۵۹..... مفهوم‌شناسی غضب
- ۳۶۱..... اقسام غضب
- ۳۷۳..... اهمیت کنترل خشم و غضب و آثار آن
- ۳۷۷..... راه‌های کنترل خشم و کظم غیظ
- ۳۸۷..... اصل سیزدهم: ایثار و ازخودگذشتگی در روابط خانوادگی
- ۳۸۸..... ۱. مفهوم‌شناسی ایثار
- ۳۹۱..... ۲. سطوح ایثار
- ۳۹۲..... ۳. ارکان ایثار
- ۳۹۳..... ۴. اقسام ایثار و ازخودگذشتگی
- ۳۹۷..... ۵. مراتب ایثار و فداکاری
- ۳۹۸..... ۶. آثار و برکات ایثار
- ۴۰۶..... ۷. آداب و اولویت‌های فداکاری
- ۴۱۰..... اصل چهاردهم: تأمین نیازهای عاطفی، روحی و جنسی مشروع طرفین
- ۴۱۴..... دیدگاه‌های متفاوت در قبال غریزه جنسی
- ۴۱۷..... اصل پانزدهم: لزوم امانت‌داری در روابط میان همسران
- ۴۲۲..... اصل شانزدهم: صداقت در کردار و گفتار
- ۴۲۴..... نکاتی در باب صداقت در خانواده‌ها
- ۴۳۱..... اصل هفدهم: شکر و قدردانی
- ۴۳۲..... تعریف شکر
- ۴۳۹..... حالات افراد در قبال خدمات و نعمت‌ها
- ۴۴۲..... دو قانون در مقوله شکر

۴۴۳	سبک‌های مختلف در ارتباطات خانوادگی در مقوله شکر
۴۴۵	ویژگی‌های شکر کامل از مخلوقین
۴۴۹	روایاتی در فضیلت شکرگزاری در خانواده
۴۵۰	اصل هجدهم: ادخال سرور و غم‌زدایی
۴۵۵	آثار و برکات اصل شاد کردن و غم‌زدایی
۴۶۴	لزوم تفکیک شادی مشروع از نامشروع
۴۶۹	اصل نوزدهم: وفاداری به عهد
۴۶۹	الف) وفای به عهد از منظر آیات قرآن کریم
۴۷۰	اهمیت وفای به عهد از منظر روایات
۴۷۵	عوامل پیمان‌شکنی
۴۷۶	خلاصه
۴۷۷	اصل بیستم: تواضع و فروتنی
۴۷۸	اهمیت و آثار تواضع
۴۸۶	مراتب تواضع
۴۹۳	روایات تواضع در باب خانواده
۴۹۵	عوامل ایجاد تواضع
۵۰۰	اصل بیست و یکم: عفو و گذشت
۵۰۲	۱. نکات کلیدی در باب اصل عفو و گذشت
۵۰۴	۲. آثار و برکات عفو و گذشت
۵۰۹	۳. آثار عدم گذشت
۵۱۱	۴. آداب عذرخواهی و عذرپذیری

- نکته پایانی و کلیدی ۵۱۶
- اصل بیست و دوم: جلب اعتماد یکدیگر ۵۱۷
- عوامل جلب اعتماد ۵۱۹
- اصل بیست و سوم: اعتدال در ایفای نقش ها ۵۲۵
- نوع مواجهه افراد با مسئولیت ها ۵۲۶
- شاخصه های اعتدال ۵۲۹
- قاعده نفی عسرو حرج ۵۳۸
- عوامل عدم رعایت اعتدال ۵۳۹
- پیامدهای خروج از اعتدال ۵۴۰
- جمع بندی ۵۴۱
- اصل بیست و چهارم: عاقبت اندیشی ۵۴۲
- عاقبت اندیشی در قرآن و روایات ۵۴۴
- عاقبت اندیشی در روابط خانوادگی ۵۴۸
- اصل بیست و پنجم: ارشاد و تذکر و امر به معروف و نهی از منکر ۵۵۳
- امر به معروف و نهی از منکر در قرآن و روایات ۵۵۴
- امر به معروف و نهی از منکر خانوادگی ۵۵۷
- نکات تکمیلی در این اصل ۵۶۳
- تجلی اصول و ضوابط خانوادگی در زندگی فاطمه زهرا علیها السلام ۵۶۷
- بهترین کمک کار در مسیر اطاعت خداوند ۵۶۸
- صبر و بردباری ۵۶۹
- صداقت، فرمان برداری و امانت داری ۵۷۰

۵۷۰.....	ابراز محبت و وفاداری.....
۵۷۱.....	مهار توقع و عدم تحمیل.....
۵۷۱.....	ایشار و ازجان گذشتگی.....
۵۷۲.....	وفاداری تا پای جان بر سر امامت و ولایت.....
۵۷۳.....	کتاب نامه.....
۵۸۸.....	مقالات و سایت ها.....
۵۸۸.....	نمایه ها.....
۵۸۹.....	نمایه آیات.....
۵۹۷.....	نمایه اصطلاحات.....

سخن مؤسسه

پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی، رسالت حوزه‌های علمیه را دوچندان کرده است؛ نظام اسلامی برای تأمین پشتوانه نظری خود به منظور تصمیم‌گیری و اجرا، باید مبانی علمی لازم را در اختیار داشته باشد و این عرصه‌ای است که حوزه علمیه در کنار دیگر مجامع علمی باید در آن نقش فعال داشته باشد؛ زیرا بدون گستراندن مرزهای علوم اسلامی به مباحث نوپدید و تولید علوم انسانی با رویکرد اسلامی، این نیاز پاسخ مناسب نمی‌یابد. ضرورت مجاهدت علمی برای پاسخگویی به مطالبات روزافزون و برحق جامعه دینی، آنگاه به اثبات می‌رسد که در نظر داشت که اولاً، تحولاتی جدید در مجموعه دانش بشری، به‌ویژه علوم انسانی رخ داده است؛ ثانیاً، زندگی انسان معاصر به سبب پیشرفت علوم و فناوری‌های جدید، دستخوش تطوراتی شگرف شده است؛ ثالثاً، شکل‌گیری نظام اسلامی، فرصت مناسبی را فراروی جامعه دینی قرار داده است تا به اهداف خود دست یابد. از این رو، سرعت‌بخشیدن به فعالیت‌های علمی حوزوی برای توانمندسازی نظام اسلامی در این باره ضروری می‌نماید.

«مؤسسه اشراق و عرفان» که فعالیت خود را از سال ۱۳۸۶ با نظارت علمی و ریاست عالی استاد علی‌رضا اعرافی رحمته‌الله آغاز کرده است، در عین تأکید بر اصالت‌های

حوزوی، سعی در رفع نیازمندی‌های معرفتی انسان معاصر دارد. از این رو، برنامه‌های کلان خود را «پژوهش در زمینه فقه‌های نو و فلسفه‌های مضاف بر مبنای روش اجتهادی در راستای نظام سازی اسلامی»، «پرورش پژوهشگران صاحب‌نظر در عرصه فقه‌های نو و فلسفه‌های مضاف و نظام‌سازی اسلامی» و «اسلامی‌سازی علوم انسانی» قرار داده است تا بتواند نقشی مؤثر در این عرصه داشته باشد.

بنیان خانواده که شاکله اصلی اجتماع بشری را تشکیل می‌دهد مورد توجه همه ادیان و مکاتب آسمانی و بشری قرار گرفته است و هر کدام بر اساس جهان‌بینی و ایدئولوژی که دارند برنامه‌ها و اهدافی را برای این نهاد مهم عرضه کرده‌اند. حیطة این ارزش‌گذاری از نفی کانون متعالی خانواده تا قائل شدن ارزشی والا برای هسته ابتدایی و اصلی جامعه در سیلان است. بعضی از مکاتب، خانواده را کاملاً منکر شده‌اند و ادیانی مانند دین مبین اسلام ارزشی بسیار فاخر برای آن قائل شده‌اند. کتاب حاضر تلاشی در راستای تبیین نظام خانواده در اسلام از سوی این مؤسسه بوده است.

در انتها مؤسسه اشراق بر خود لازم می‌داند از حضرت استاد اعرافی رحمته الله علیه که به دنبال ارائه این بحث در ضمن خطبه‌های نماز جمعه و سخنرانی‌های شیوا و پرمحتوا، عنایت خاص در به ثمر نشاندن این اثر داشتند، سپاسگزاری کند و از تلاش‌های محقق ارجمند حجت‌الاسلام اصغر صفرزاده و ناظر محترم حجت‌الاسلام دکتر سیدنقی موسوی در تنظیم و تدوین این اثر قدردانی نماید.

امید است صاحب‌نظران و اندیشه‌وران دینی، مؤسسه اشراق و عرفان را در جهت بهبود تولید آثار علمی آینده، از دیدگاه‌ها و پیشنهادهای سازنده خود بهره‌مند سازند.

مقدمه

بنیان خانواده که شاکله اصلی اجتماع بشری را تشکیل می‌دهد مورد توجه همه ادیان و مکاتب آسمانی و بشری قرار گرفته است و هرکدام براساس جهان بینی و ایدئولوژی که دارند برنامه‌ها و اهدافی را برای این نهاد مهم عرضه کرده‌اند. حیظه این ارزش‌گذاری از نفی کانون متعالی خانواده تا قائل شدن ارزشی والا برای هسته ابتدایی و اصلی جامعه در سیلان است. بعضی از مکاتب، خانواده را کاملاً منکر شده‌اند و ادیانی مانند دین مبین اسلام ارزشی بسیار فاخر برای آن قائل شده‌اند.

کتاب حاضر که برگرفته از مباحث آیت‌الله اعرافی رحمته‌الله‌علیه در خطبه‌های اول نماز جمعه قم (مورخ ۱۳۹۳/۱۰/۲۶ تا ۱۳۹۷/۰۴/۰۱) می‌باشد به مقوله خانواده از دیدگاه اسلام و تعالیم متعالی آن می‌پردازد. ایشان با عنایت و دغدغه ویژه‌ای که به مقوله خانواده دارند به بازگویی نظام سامان‌مند و سیستماتیک اسلام نسبت به نهاد مترقی خانواده پرداخته‌اند.

به همین منظور سلسله مجلداتی با عنوان «نظام روابط خانوادگی در اسلام» به رشته تحریر درمی‌آید که آموزه‌های متعالی و مترقی دین جهانی اسلام را در منظومه‌ای از روابط خانوادگی ارائه دهد. به همین منظور مباحث ذیل در ضمن مجلداتی تبیین و واگویی خواهد شد:

الف) اصول و روابط بین همسران

۱. اصول مشترک (کتاب حاضر)

۲. اصول مختص شوهر

۳. اصول مختص همسر

ب) رابطه پدر و مادر با فرزندان (روابط مشترک و مختص پدر و مادر با فرزندان)

ج) رابطه فرزندان با والدین

د) رابطه خواهر و برادر (فرزندان) با یکدیگر

ه) رابطه خویشاوندی

بخش اول کتاب حاضر به کارکردها، وظایف، آثار و برکات ازدواج، مسئولیت ترویج آن، آسیب‌ها و موانع فراروی زندگی مشترک و درنهایت به بیان معیارهای درست انتخاب همسراز دیدگاه اسلام پرداخته است. بخش دوم این نوشته نیز بر ۲۵ اصل از اصول و ضوابط مورد انتظار در میان اعضای خانواده خصوصاً بین همسران می‌پردازد و مدعی است اگر خانواده‌ها - به‌ویژه زوج‌های جوان - آن را سرلوحه زندگی خود کرده‌اند کانون گرم خانواده را بر روی آن‌ها بنا نهند، خانواده‌ای آرمانی و آسمانی خواهند داشت؛ که مرکبی هموار در سیر و سلوک الی الله، مأمنی آرام برای زندگی و ملجائی برای تربیت نسل سالم و صالح خواهد بود.

در پایان بر خود لازم می‌دانم از استاد بزرگوار حضرت آیت‌الله اعرافی رحمته‌الله به خاطر ارائه این مباحث اساسی تقدیر و تشکر نمایم. همچنین از حجت‌الاسلام والمسلمین آقای سید نقی موسوی که با نظارت و راهنمایی‌های خود بر غنای این نوشته افزودند سپاسگزاری می‌کنم. ضمناً سپاس خود را از کارمندان و دست‌اندرکاران مؤسسه اشراق و عرفان که مسئولیت چاپ و نشر معارف اهل بیت علیهم‌السلام را بر عهده دارند اعلام می‌دارم.

اصغرفرزاده

پیشگفتار

از نیازهای امروز جامعه که حوزه علمیه باید به آن بپردازد توسعه ابواب و زمینه‌های فقه و اخلاق اسلامی است. فقه و اخلاق اسلامی سرمایه غنی و زیادی در اختیار دارد و فقه و اخلاق ما متناسب با تحولات زمان نیازمند رشد و گسترش و پایه‌ریزی ابواب جدیدی است. فقه امروز نیازمند آن است که هم ابواب موجود آن توسعه و گسترش یابد و هم ابواب و کتاب‌های جدیدی در فقه طراحی و پایه‌ریزی شود و این مهم، وظیفه حوزه‌های علمیه است.

نقش حوزه و عالمان دین علاوه بر صیانت و حفظ میراث گذشته، بازسازی و عرضه این میراث با تحولات زمان است. یکی از این قلمروها، قلمرو فقه و اخلاق خانواده است. فقه و اخلاق خانواده جایگاه مهمی در منابع دینی و مصادر روایی ما دارد. بخش‌هایی از فقه و اخلاق خانواده در کتاب نکاح و بعضی از کتب دیگر فقهی مطرح شده است؛ اما همچنان مسائل و مباحث مهم خانواده وجود دارد که نیاز به گسترش فقه و اخلاق اسلامی و دربرگرفتن آن‌ها احساس می‌شود.

در حقیقت باید برخی از مطالبی که در این مباحث عرض می‌شود جایگاه

مناسبی در نظام فقهی و اخلاقی ما پیدا کند. علی‌رغم این‌که قدم‌هایی در این زمینه برداشته شده است، همچنان با کاستی‌های جدی مواجه هستیم. امیدواریم حوزه‌های علمیه، فضایی جوان، دانشمندان و فقهای بزرگ ما به گسترش این ابواب و بازسازی فقه متناسب با تحولات و نیازهای زمان بپردازند.^۱ لذا نیاز مبرم است که حوزه‌های علمیه به بحث خانواده از منظر اسلام توجه بیشتری کنند و فقه خانواده و اخلاق خانواده را بیش‌ازپیش توسعه دهند. ما نیز در این کتاب که برپایه مباحث خطبه‌های اول نماز جمعه قم تدوین شده است به نهاد خانواده از منظر اسلام می‌پردازیم و بر اصول و ضوابط میان همسران از دیدگاه تعالیم و آموزه‌های متعالی تمرکز می‌کنیم. بخش ابتدایی کتاب از باب مقدمه به ازدواج و آثار و برکات آن، مسئولیت ترویج این مهم، آسیب‌های فراروی تشکیل زندگی مشترک و درنهایت به معیارهای اساسی انتخاب همسر پرداخته شده است.

مباحث خطبه‌های اول نماز جمعه‌های قم به دلایل ذیل به مسئله مهم «اصول و ضوابط بین همسران» اختصاص یافته است:

الف) از یک‌سو این بحث در قرآن، حدیث و سیره پیامبر ﷺ و اهل بیت علیهم‌السلام از جایگاه رفیعی برخوردار است و انبوهی از آیات و روایات به این موضوع مهم پرداخته‌اند که این امر نشان‌دهنده نقش مهم و بی‌بدیل خانواده در سعادت و شقاوت آدمی و تأثیر شگرف آن در زندگی فردی و اجتماعی انسان‌ها است. خانواده مانند سلول و هسته بنیادی برای زندگی اجتماعی است و سلامت، بیماری و آسیب‌هایی که متوجه آن است، به طور مستقیم بر تمام ساحت‌ها و شئون مادی و معنوی زندگی هر فرد و جامعه‌ای اثر می‌گذارد و به همین دلیل، هم در متون و منابع دینی و هم در علوم و دانش‌های نوین،

۱- خطبه ۰۲/۰۵/۹۴.

موضوع خانواده، این نهاد بنیادی جامعه - مورد توجه اکید و بحث فراوان قرار گرفته است و علمی مانند روان‌شناسی، تعلیم و تربیت، جامعه‌شناسی و برخی دیگر از علوم اجتماعی به طور مبسوط بدان پرداخته‌اند. در اسلام نیز برای تشکیل خانواده، استانداردهایی معرفی شده است. هر قدر ارکان تشکیل دهنده خانواده با آن استانداردها منطبق باشند، به همان مقدار از شایستگی و برتری برخوردار خواهند بود.

ب) از سویی دیگر خانواده، مسئله حساس امروز بشریت است و سبک زندگی صنعتی و آسیب‌های گوناگون اجتماعی، ارکان این بنیاد و پایه‌های این ساختمان را سست کرده است و به همین دلیل، یکی از مسائل مهم و از دغدغه‌های درجه اول جهان و نهادهای بین‌المللی است.

ج) دلیل سوم برای پرداختن به این مسئله، آسیب‌هایی است که متوجه کانون خانواده در کشور و منطقه می‌باشد و این امر، نگرانی‌های جدی را به وجود آورده است. اکنون نهاد خانواده با آفت‌ها و چالش‌های مهمی مانند بالا رفتن سن ازدواج، کاهش رغبت به تشکیل خانواده، افزایش رشد طلاق، گسترش اختلافات خانوادگی، افزایش تجملات و تشریفات ازدواج، مهریه‌های سنگین و بی‌توجهی به ملاک‌ها و شاخص‌های معنوی در تشکیل و اداره خانه مواجه است و به این ترتیب زنگ‌های خطر به صدا درآمده است و این امر، همه ما را به اهتمامی نو و بازگشت به ارزش‌های بنیادی اسلام در این زمینه فرامی‌خواند.

از این رو، از همگان انتظار می‌رود به سلسله مباحثی که در این خصوص پرداخته می‌شود، دل سپرده و توجه نمایند.